

Niekoľko poznámok k evidenciám Rómov v predvojnovom období

Anna Jurová, Spoločenskovedný ústav SAV Košice, jurova@saske.sk

JUROVÁ, Anna. A few notes to record the Roma in the pre-war period. *Individual and Society*, 2001, Vol. 4, No. 1.

The paper indicates the outcomes and focus of regional research of the history of Roma in the pre-war period on the basis of possibilities of utilization of important statistical heuristic data, such as various evidences and summaries of Roma population in the 20. century. These enabling to formulate some significant hypothesis, which should be confirmed by research, e.g. a continuity of discriminatory anti-Roma measures, a marked concentration of Roma in the region of Eastern Slovakia, the loss of economic significance of traditional skills, accomplishment of processes of sedentarization and gain of right of homestead for majority of Roma in this region.

Roma. Pre-war period. Region of Eastern Slovakia.

Podnetom pre tento príspevok sa stala nielen predchádzajúca úvaha o nepoznanej histórii Rómov na Slovensku¹, ale aj zvažovanie ďalšej orientácie vlastného výskumu a rozhodnutie zamerať sa na dôsledný regionálny výskum na východnom Slovensku od začiatku 20. storočia a v tomto kontexte hľadanie východísk od už "poznaných" faktov, no a v neposlednom rade upozornenie prof. Nečasa na bádateľskú verejnosťou obchádzané, nevyužívané, avšak s veľkou výpovednou hodnotou závažné štatistické pramene z evidencie rómskych obyvateľov z dvadsiatych rokov.²

Je skutočne pravda, že tieto pramene doteraz spracovávali iba E. Horváthová³ a C. Nečas, ktorý publikoval viaceré analýzy z týchto evidencií a pravdepodobne zatiaľ jediný pracoval s kompletnými materiálmi.⁴ Pri štúdiu tejto problematiky na základe uvedeného a v komparácii s niektorými parciálnymi regionálnymi výsledkami na Spiši a v Gemeri⁵ možno konštatovať 1. právnu kontinuitu medzi nariadeniami bývalého rakúskeho a uhorského ministerstva vnútra a snahu československých orgánov o zjednotenie protirómskeho postupu prípravou zákona č. 117/1927 Zb. O potulných Cigánoch, 2. realizáciu viacerých evidenčných a súpisových akcií rómskeho obyvateľstva v dvadsiatych rokoch, ktoré je treba v ďalšom výskume presnejšie identifikovať, rozlíšiť a údaje verifikovať. Pre náš regionálny výskum má zásadný význam zistenie a potvrdenie skutočnosti, že už v tomto období sa na východnom Slovensku nachádzala mimoriadne početná rómska populácia a faktor geograficky nerovnomerného rozloženia Rómov na území Slovenska sa prejavoval už od začiatku storočia, v jej sociálno-ekonomickom postavení nastal výrazný odklon od tradičných rómskych zdrojov obživy a presun k námezdnéj a nádennickej práci, pauperizácia a lumpenproletarizácia bývalých remeselníckych živností viedli k čoraz väčšiemu sociálnemu posunu v tradičnom kastovom systéme smerom nadol. Podstatné je tiež konštatovanie existencie domovského práva u naprostej väčšiny rómskej populácie na východnom Slovensku ako dôsledok historického vývoja, procesov usadzovania sa na tomto teritóriu, predchádzajúcich mocenských protirómskych regulačných postupov, pritom so závažnými konzekvenciami v sporoch okolo vzniku a existencie tradičných rómskych osád v súčasnosti.

Po vzniku samostatnej československej štátnosti prebiehal proces prevzatia politickej správy a zrealizovania štátnomocenských a právnych dispozícií aj na územiach bývalých uhorských žúp v zmysle zákona č. 11/1918 Zb. z. a n. nazývaného tiež recepčnou normou.⁶ V nami sledovanom období došlo k 1.

januáru 1923 k zriadeniu župných a okresných úradov slovenských zlučováním niekoľkých bývalých žúp a s väčšou kompetenciou než zanikajúce staré uhorské župy. Nový zákon o organizácii politickej správy č. 125/1927 Zb. zrušil aj tento systém žúp a prispôobil ho celoštátnemu krajinskému a okresnému systému politickej správy.⁷ Doterajšie výskumy potvrdili, že už po vzniku ČSR v procese konštituovania novej politickej správy na tomto území množili sa sťažnosti a na Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska dochádzali žiadosti, aby sa riešeniu problematiky Rómov venovala patričná pozornosť. Skúsenosti a problémy s Rómami neboli v jednotlivých oblastiach Slovenska rovnaké a ani postupy politickej moci v prechodnom období neboli jednotné.

Nie je zatiaľ známe, do akej miery sa v praxi počas vojnového obdobia podarilo naplniť výnos uhorského ministerstva vnútra z roku 1916, ktorého cieľom malo byť "zabezpečenie ochrany" mestského a najmä vidieckeho obyvateľstva pred potulnými Rómami zákazom ich obvyklého potulovania, prikazovaním ich dopravy postrkom do miest ich riadneho pobytu, kde sa obecné predstavenstvo malo postarať o ich evidenciu, stráženie a zaopatrenie.⁸ Išlo o ďalší pokus o trvalé usadenie Rómov, no keďže na Slovensku prevládalo usadlé obyvateľstvo, nebol tento uhorský výnos tak výrazne diskriminačný ako výnos rakúsky z roku 1888. Po hromadení sťažností sa Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska obrátilo s požiadavkou na zjednotenie postupu voči Rómom na Ministerstvo vnútra ČSR. Právna kontinuita s právnym režimom zaniknutého rakúsko-uhorského štátu a snaha využiť jeho štátne a právne inštitúcie v čo najväčšej miere viedla k tomu, že Ministerstvo vnútra ČSR po obnovení protirómskych praktík najskôr na území Čiech sa snažilo vnútiť zmienený výnos aj na Slovensko. 31. augusta 1921 zaslalo Ministerstvo vnútra ČSR Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska opis výnosu bývalého rakúskeho Ministerstva vnútra zo 14. septembra 1888 s návrhom postupu v jeho intenciách. Tento výnos tvorilo celkom 14 článkov, ktoré sa týkali zadržovania a vyhostovania Rómov cudzej štátnej príslušnosti, ďalej kočovných a potulných Rómov, ich postrku, trestov a zadržovania, rovnako aj všetkých domácich Rómov, predovšetkým vydávania ich platných dokladov a súčinnosti úradov pri potieraní tzv. cikánskeho zlořádu. V zmysle výnosu mali byť Rómovia natolko znepokojovaní, aby sami odchádzali z územia Predlitavska /tu Čiech a Moravy - pozn./.⁹ O zásahoch a výsledkoch sa priebežne sústreďovali a spracovávali hlásenia, takže mohli byť zostavované zoznamy a prehľady o Rómoch na danom území.

Minister s plnou mocou pre správu Slovenska zaslal rozmnožený opis výnosu všetkým županom 22. septembra 1921, ale upozornil ich, že je nevyhnutné brať do úvahy odlišnosť pomerov na Slovensku s prevahou usadlých Rómov, v intenciách výnosu sa malo postupovať hlavne proti príchodu cudzích Rómov na územie Slovenska. Nižšie zložky politickej správy privítali možnosť ostrejšieho postupu voči všetkým Rómom a možnosti zbavovať sa Rómov, keď predchádzajúce výnosy uhorské sa všemožne snažili o usadzovanie sa Rómov. Nejasnosti v ďalšom postupe znamenali otvorenosť celej otázky a rôzny výklad predpisov v jednotlivých župách.

V roku 1924 minister s plnou mocou pre správu Slovenska bol oboznámený s tým, že Zemská politická správa v Prahe zostavila abecedný zoznam všetkých Rómov, príslušných na základe domovského práva do Čiech s nasledujúcimi rubrikami - bežné číslo, rodinné a krstné meno, príbuzenský pomer, domovská obec, politický okres, rok a miesto narodenia, stav, zamestnanie, bydlisko, zvláštne znamenia a iné dôležité údaje. Ministerstvo vnútra ČSR žiadalo založenie podobného zoznamu aj na Slovensku. 15. marca 1924 nariadil minister s plnou mocou pre správu Slovenska všetkým župným úradom a expozitúram zabezpečenie takého zoznamu z územia celého Slovenska.¹⁰ Pokyny zneli na vykonanie súpisu všetkých, teda nielen na Slovensko domovsky príslušných Rómov, a aj vzhľadom na vysoké počty evidovaných osôb sa lehota niekoľkokrát predlžovala. Do konca roka 1924 sa podarilo sústrediť údaje o Rómoch z väčšiny okresov a policajných obvodov na Slovensku, nedokončený zostal v okresoch Nitrianskej župy. Zhromaždené údaje boli sumarizované, niektoré dodatočne korigované a podkladové materiály odoslané na centrálnu spracovateľňu na Krajinský úrad alebo na Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, kde nakoniec neprekročili fázu zhromažďovacích príprav a po vydaní zákona č. 117/1927 Zb. O potulných Cigánoch boli prerušené. Abecedný zoznam slovenských Rómov sa nepodarilo zostaviť.¹¹

Je možné, že práve z týchto dôvodov bol súpis na Slovensku z roku 1924 prezentovaný v niektorých doterajších príspevkoch ako súpis z roku 1927, keď v rokoch 1922-1927 sa realizovali súpisy aj na Morave, v Sliezsku a Podkarpatskej Rusi.¹² Bude treba overiť, do akej miery sa na Slovensku evidencie doplňovali respektíve realizovali opätovne. Aj keď E. Horváthová použila výsledky uvedeného súpisu len ilustratívne, v nasledujúcom texte odlišuje ďalšie súpisy realizované cestou četníckych staníc a v súvislosti so zákonom proti potulným Rómom. Podľa C. Nečasa evidencia z rokov 1922-1927 podchytila v celom Československu 51 866 Rómov, z ktorých najpočetnejšie sa vyskytovala táto populácia na slovenskom území, kde podľa nej bolo prítomných 48 854 Rómov. Precíznu štatisticko-demografickú i sociálno-ekonomickú charakteristiku rómskej populácie podľa uvedených evidencií /či evidencie/ znehodnocujú časové nejasnosti jej vyhotovenia a zúženie regiónu východného Slovenska na Košickú župu.¹³

Snahy o legislatívnu úpravu rómskeho problému prebiehali od začiatku existencie nového štátneho útvaru, no v dôsledku zložitých pripomienkových konaní a diskusií dlho zostávala len vo fáze prípravných krokov. Hospodárska i politická situácia v povojnovej kríze znemožňovala v danej chvíli legislatívnu úpravu v zamýšľaných zámeroch výraznej represie, odnímania detí a prevýchovy dospelých atď. realizovať. Jediným konkrétnym výsledkom zdĺhavých prípravných prác bola registrácia kočovných a potulných Rómov, ako aj prvý pokus o zvláštny /osobitný/ súpis rómskej populácie. V snahe v podstate uľahčiť prácu bezpečnostných zložiek pri stíhaní Rómov začala sa v Čechách od začiatku roku 1925 tvoriť evidencia pohybu Rómov, rôznych potulných skupín a živností spojených s priebežným územným pohybom s tlmočenou požiadavkou zavedenia podobnej evidencie na Slovensku. Ešte v tom istom roku četnícke oddelenie Policajného riaditeľstva v Prahe oznámilo Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska, že vedie evidenciu Rómov v celej ČSR a založilo zvláštnu daktyloskopickú zbierku obsahujúcu odtlačky prstov 5517 príslušníkov rómskych skupín. Na doplnenie evidencie sa žiadali záznamy z územia Slovenska. Za tým účelom sa na niektorých okresných četníckych veliteľstvách začali vytvárať pátracie stanice.¹⁴

Na základe skúsenosti četníckej stanice v Kuřimi, ktorá začala jednotne spisovať všetkých potulných Rómov pre obvod Moravy, vypracovalo četnícke oddelenie poznávacieho úradu policajného riaditeľstva v Prahe jednotný registračný systém aj pre ostatné zeme. Na Slovensku sa v tomto zmysle stali registračnými miestami četníckej stanice v Hlohovci, vo Zvolene a v Prešove. Okrem toho sa na zvláštnych obchôdzkach četníkov, konaných 2., 8. a 14. septembra 1925 uskutočnil súpis rómskej populácie, ktorý zahrnul celkom 64 938 osôb. Podiel Rómov na Slovensku predstavoval 62 192 osôb, pričom celkový súpis bol podhodnotený a počet Rómov v ČSR bol nepochybne vyšší.¹⁵ Máme za to, že tým sa položili základy centrálnej policajnej evidencie Rómov v ČSR, ktorá sa neustále dopĺňovala a zachovala až do povojnového obdobia v oddelení pre Cigánov v Kriminálnej ústredni MV.¹⁶ Uvedené informácie si vyžadujú samozrejme ďalšie štúdium a overenie.

Množstvo regionálnych prameňov v súvislosti s postupmi voči potulným spôsobom vykonávaným remeslám a živnostiam dokumentuje už E. Horváthová aj v priebehu prípravy zákona z roku 1927 i zamýšľaným zásahom a opatreniam o vykonávaní zamestnaní obchôdzkou zo strany rezortu obchodu. Všetky relácie došlé z okresov sa domáhali zakázať tieto druhy živností Rómom.¹⁷ Živnostenské spoločenstvá sa snažili využiť pripravované opatrenia na vyradenie z konkurencie všetkých drobných živnostníkov. V kontexte priprav zákona o potulných Cigánoch sa uvádza aj ďalší súpis, o ktorom informovalo oddelenie ministerstva vnútra v Bratislave ministerstvo vnútra v Prahe svojim prípisom z 11. mája 1927. Podľa tohto súpisu na Slovensku bolo v tom čase 60 315 usadlých Rómov a 1877 kočovných Rómov.¹⁸ Keďže sa výkazy Rómov podľa domovskej príslušnosti v obciach nezhotovovali po prvýkrát, pokladal sa výkaz usadlých za pomerne spoľahlivý. Vzhľadom na neustále sa opakujúce sťažnosti na kočovných Rómov, na príchod neustále nových skupín z Juhoslávie, Rumunska, Haliče i Maďarska sa javil nízky počet Rómov kočovných. Zostáva úlohou štúdia problematiky doložiť opodstatnenosť či domnelosť týchto sťažností, reálnu či zdanlivú kumuláciu cudzích skupín na našom území, možný únik potulných skupín z dosahu evidencie a permanentný rýchly presun vyvolávajúci zdanie vysokého počtu. Zákon č.117/1927 Zb. O potulných Cigánoch vydaný 14. júla 1927 s celou škálou možných protirómskych zásahov, analyzovaný podrobne najmä v práci C. Nečasa, doplnilo vládne nariadenie z 26. apríla 1928, v intenciách ktorého sa v Ústrednom četníckom pátracom oddelení v Prahe vytvorilo Ústredie pre evidenciu potulných Cigánov, kde sa mali sústreďiť údaje z celej republiky. Súpis vykonali četnícke pátracie stanice vo svojich obvodoch v čase od 1. júla 1928 do 15. augusta 1929. Za účelom evidencie, respektíve následného vyhostovania z územia štátu bolo do súpisu zahrnutých a daktyloskopovaných 36 000 osôb. Aj táto zbierka sa neustále dopĺňovala a postupne rozširovala aj na ostatné rómske obyvateľstvo, pričom dochádzalo ku skresľovaniu výkazov celkového počtu z predvojnového obdobia a následným dokazovaním neúnosného prílivu cudzích Rómov na naše územie po druhej svetovej vojne. Aj z aspektov doloženia československého občianstva rómskych obyvateľov a kontinuity ich vývoja na našom území sú opätovné analýzy jednotlivých evidencií či súpisov a ich presnejšia identifikácia mimoriadne relevantná nielen v odbornej sfére ale aj v praktickom živote tejto populácie.

Ak chceme sledovať výsledky, zatiaľ najspoľahlivejšie identifikovaného súpisu rómskej populácie na Slovensku z roku 1924, za región východného Slovenska, nepodarí sa to bez získania a štúdia pôvodných súpisových výkazov za obce či okresy a komparáciou parciálnych regionálnych výskumov. Z doteraz zverejnených analýz poznáme početnosť, koncentrácie a disperzie v obciach, vrátane abecedného prehľadu obcí, vekovú štruktúru, zamestnanosť a spôsoby obživy, domovskú príslušnosť rómskych obyvateľov za XX. Košickú župu, ktorú autor mylne stotožnil s celým východoslovenským regiónom. V bývalých správnych okresoch tejto župy Bardejov, Gelnica, Giraltovce, Humenné, Košice mesto a Košice vidiek, Kráľovský Chlmec, Medzilaborce, Michalovce, Moldava nad Bodvou, Prešov, Sabinov, Sečovce, Snina, Sobrance, Svidník, Veľké Kapušany, Vranov bolo v súpise spolu zahrnutých 18 263 Rómov.¹⁹ Takto

sa bývala Košická župa zaradila na prvé miesto medzi ostatnými župami na Slovensku. Opätovné publikovanie zmieneneho súpisu v prehľadnom členení podľa žúp a okresov umožnilo získať prehľad početnosti Rómov za chýbajúce okresy z východného Slovenska, začlenené vtedy do XIX. Podtatranskej župy so sídlom v Liptovskom Mikuláši. Išlo o bývalé správne okresy Kežmarok, Levoča, Poprad, Rožňava, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, v ktorých sa nachádzalo

5 978 Rómov z 8 239 všetkých uvedených Rómov v danej župe.²⁰ Možno pritom uviesť, že údaje sú podhodnotené, pretože len na Spiši sa na začiatku 20. rokov vykazovalo okolo 6 058 Rómov,²¹ to znamená bez okresu Rožňava, ktorý je súčasťou historického regiónu Gemera.

Ak zhrnieme všetky správne okresy tvoriace vymedzený región východného Slovenska, zistíme, že počet Rómov tu tvoril najmenej 24 241 osôb, z čoho vyplynie záver, že už v dvadsiatych rokoch sa na tomto teritóriu koncentrovala polovica Rómov nachádzajúcich sa na Slovensku /z počtu 48 854 osôb - pozn./ Rómovia boli zavedení do súpisu v 590 obciach v Košickej župe a 175 obciach vo vymedzených okresoch župy Podtatranskej. Výskumy na Spiši opäť doložili výskyt Rómov v omnoho väčšom počte obcí, pričom sa často neuvádzali obce len s jednou rómskou rodinou.²² Takže Rómovia sa tu nachádzali asi v 800 obciach. Doterajší historický výskum neodhalil a vlastne ani neskúmal príčiny tejto koncentrácie Rómov na východnom Slovensku, faktor výraznej početnej kumulácie rómskeho etnika však zásadným spôsobom determinoval možnosti integrácie Rómov do spoločnosti v priebehu celého 20. storočia a spätne vplýval na rozvoj samotného regiónu.

Vyplynulo to z postupujúceho úpadku tradičných rómskych spôsobov obživy, prehlbujúcej sa sociálnej diferenciacie vo vnútri rómskeho etnika sťažovanej aj lokálnou koncentráciou a početným nárastom, ktorý už postrádal predchádzajúce regulátory demografického vývoja a tradovania tých istých spôsobov obživy v jednotlivých generáciách v priebežnom územnom pohybe. Tlak na obmedzovanie potulného spôsobu vykonávania živnosti, postupujúci proces industrializácie viedli k nárastu profesnej skupiny námezdných a služobných síl, ktorí ponúkali svoju fyzickú a naprosto nekvalifikovanú prácu ako pomocní, príležitostní, nestabilní a krátkodobí robotníci, nádenníci, posluhovia a výrobcovia najrôznejších drobných predmetov dennej spotreby. Regionálne ukazovatele, pokiaľ sa dajú použiť, vyznievajú v porovnaní s celoslovenskými jednoznačne nepriaznivejšie na východnom Slovensku. Z pôvodných rómskych remesiel a živností predstavovali kováči na Slovensku 6,6%, rôzne drobné remeslá a drobná výroba okolo 1,7%, hudobníci 14,6% , príležitostní robotníci a nádenníci 70,4%, zanedbateľné desiatiny percent predstavovali drobní obchod a obchodníci koňmi, podobne rôzne pomocné služby u roľníkov a v obecných službách.²³ V Košickej župe len 36,6% rómskej populácie vykázalo zárobkovú činnosť. Na remeselníkov a drobných výrobcov pripadalo 6,54%, na hudobníkov 8,27%, priekupníci tu tvorili len 0,92%, ale na námezdné a rôzne služobné sily pripadalo až 83,65%.²⁴ Medzi remeselníkmi patrilo síce prvenstvo naďalej rómskym kováčom, no napriek svojmu dominantnému postaveniu kováčstvo zreteľne upadalo a nestačilo poskytovať prostriedky na obživu mnohopočetným rodinám. Nevyhnutnosťou sa stali doplnkové zdroje obživy v drobnej výrobe či pomocných nádennických prácach. V drobnej výrobe boli najpočetnejšie zastúpení výrobcovia tehál z nepálenej hliny /"blatorobotníci", výrobcovia valkov, valkoví Cigáni, valkári/, okrem nich výrobcovia korýt a jednotliví výrobcovia košov, metiel. Úpadok sa zaznamenal aj v druhej tradičnej rómskej profesii - hudbe, aj keď v mestskom prostredí zostávala stále vyhľadávaná. Na vidieku proces pauperizácie viedol takisto k využívaniu ďalších nevyhnutných doplnkových zdrojov obživy v nádennickej práci, vo výrobe valkov. Relatívne malá bola skupina rómskych priekupníkov, ktorú tvorili priekupníci koňmi a ostatní drobní obchodníci s handrami, železom, zeleninou a rôznym "drobizgom" /drobným galantným tovarom/. Výraznú prevahu nadobúdali rôzne príležitostné a nádennické zamestnania, označované aj kategóriou "cigánsky robotník" a "cigánsky nádenník", služobné sily u roľníkov, obecní pastieri a pod.²⁵ Vyčlenenie údajov za príslušné správne okresy z Podtatranskej župy nie je z publikovaných materiálov možné, na dokreslenie situácie na východnom Slovensku poslúžia informácie z regiónu Spiša. Aj tu tvorili kováči 6,2%, podobne ako hudobníci 6,1%, medzi drobnými výrobcami sa uvádzali tehliari /valkári/ s podielom 2,4%, prevládali tiež nádenníci v pomere ²⁶2%, domáce 23,8% /s nejasným spôsobom obživy/, nájomníci 4,68%, medzi zriedkavé povolania boli zaradení kupci s koňmi, maliar, zámočník, holič, murársky nádenník 2,6%, zvyšky baníkov 0,82% a nezamestnaní, tuláci a žobráci tvoriaci 5,57% podiel.²⁶ Celkovo v župe XIX. /Liptovský Mikuláš/ zo 4 195 osôb v produktívnom veku vykazovalo 3 723 zdroj obživy a 3 502 bolo skutočne ekonomicky aktívnych. V župe XX. /Košice/ z 9 074 osôb v produktívnom veku uviedlo zdroj obživy 7 977 a z nich bolo ekonomicky aktívnych 7 923 osôb. Všetky ukazovatele v ekonomickej aktivite rómskych obyvateľov v obidvoch župách boli horšie než v župách XVIII. /Zvolen/, XVII. /Martin/, XVI./Nitra/ a XV. /Bratislava/.²⁷

Štatistické výsledky o rómskej populácii na východnom Slovensku dokumentujú prehlbovanie negatívnych tendencií vo vývoji samotnej rómskej populácie i vo vzťahoch medzi majoritou a touto stále menej a menej "oblúbenou" minoritou. Nevyhnutnosť priebežného územného pohybu, pre ktorý existuje termín "te phirel

pal o gava" /chodiť po dedinách/, aby Rómovia mohli vykonávať svoje tradičné obživné profesie a služby, sa obmedzovala s neustálym početným nárastom Rómov na tomto teritóriu, všeobecným zhoršovaním ekonomickej situácie majoritného obyvateľstva, ktoré už nepotrebovalo "služby" upadajúcich rómskych remesiel. Ďalší výskum sociálno-ekonomických vzťahov na východoslovenskom vidieku, využitím detailnejších výsledkov súpisov v konkrétnych lokalitách, môže len potvrdiť zmeny, ktoré prebehli od celouhorskeho súpisu z roku 1893 /ten vlastne takisto nebol ešte spoľahlivo verifikovaný a údaje sa čerpajú len z klasikov romistiky od E. Horváthovej/ a ktoré už výrazne naznačili do budúcnosti "kľúčovú" úlohu východného Slovenska vo vývoji slovenských a československých Rómov.

Za veľmi závažné zistenie vo výsledkoch súpisu pokladáme evidovanie domovskej príslušnosti Rómov na území Slovenska. Bude dôležité ďalšie overovanie uvedených údajov, ako sa prejavilo vykonávanie živnosti pochôdzkovým spôsobom na vykazovaní domovskej príslušnosti mimo vlastného okresu alebo či išlo o "volné" potulovanie mimo svojej obce.

Nadobudnutie domovskej príslušnosti väčšiny Rómov v sledovaných východoslovenských okresoch potvrdzuje plnenie predtým vydaných nariadení a snahu o ich trvalé usadenie už do začiatku 20. storočia.

V XIX. župe /Liptovský Mikuláš/ malo v okrese Kežmarok 875 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 119 osôb mimo okres, 2 osoby v Maďarsku a 15 osôb neudanú, v okrese Levoča malo 578 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 52 mimo okres, 12 osôb v Maďarsku a u 1 osoby neudanú, v okrese Poprad malo 915 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 6 osôb mimo okres, v okrese Rožňava malo 1 533 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 88 osôb mimo okres, 1 osoba v Maďarsku, u 5 osôb neudanú, v okrese Spišská Nová Ves malo 1 047 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 129 osôb mimo okres, 2 osoby na Podkarpatskej Rusi, 3 osoby v Maďarsku, 4 osoby v Poľsku, v okrese Spišská Stará Ves malo 172 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 27 osôb mimo okres a 11 osôb v Poľsku, v okrese Stará Ľubovňa malo 371 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 72 osôb mimo okres a 2 osoby v Poľsku.²⁸

V XX. župe /Košice/ malo v okrese Bardejov 920 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 43 osôb mimo okres, 2 osoby v Maďarsku, 3 osoby v Poľsku, v okrese Gelnica malo 566 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 113 osôb mimo okres, v okrese Giraltovce malo 897 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 110 osôb mimo okres, v okrese Humenné malo 484 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 60 osôb mimo okres a 2 osoby v Poľsku, v okrese Košice-mesto malo 755 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 16 osôb mimo okres a 1 osoba inú, v okrese Košice-vidiek malo 2 021 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 192 osôb mimo okres, 44 osôb v Maďarsku a u 3 osôb neudanú, v okrese Kráľovský Chlmec malo 715 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 74 osôb mimo okres, 15 osôb na Podkarpatskej Rusi, 52 osôb v Maďarsku a u 6 osôb neudanú, v okrese Medzilaborce malo 439 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 73 osôb mimo okres, 20 osôb v Poľsku, v okrese Michalovce malo 1 562 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 180 osôb mimo okres, 5 osôb v Maďarsku a u 2 osôb neudanú, v okrese Moldava nad Bodvou malo 693 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 133 osôb mimo okres, 9 osôb na Podkarpatskej Rusi, 44 osôb v Maďarsku, v okrese Prešov malo 1 007 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 225 osôb mimo okres, 1 osoba na Podkarpatskej Rusi, 18 osôb v Maďarsku, 4 osoby v Poľsku, 7 osôb inú, v okrese Sabinov malo 1 068 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 91 osôb mimo okres, v okrese Sečovce malo 1 549 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 122 osôb mimo okres, 21 osôb v Maďarsku a u 1 osoby neudanú, v okrese Snina malo 344 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 85 osôb mimo okres, 15 osôb v Maďarsku, 5 osôb v Poľsku a u 1 osoby neudanú, v okrese Sobrance malo 495 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 83 osôb mimo okres, v okrese Svidník malo 651 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 95 osôb mimo okres, 1 osoba v Maďarsku, 5 osôb v Poľsku, v okrese Veľké Kapušany malo 825 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 134 osôb mimo okres, 4 osoby v Maďarsku, 1 osoba inú, v okrese Vranov nad Topľou malo 1 234 osôb domovskú príslušnosť vo vlastnom okrese, 161 osôb mimo okres, 8 osôb v Maďarsku, u 19 osôb neudanú.²⁹ Domovská príslušnosť Rómov v okresoch Košickej župy sa pohybovala výrazne nad 80% podielom, len časť Rómov mala domovskú príslušnosť v inom okrese predvojrovej CSR a podiel Rómov s domovským právom v cudzine tu bol minimálny.³⁰

Atmosféru dvadsiatych rokov na východnom Slovensku dokresľuje nielen zhoršujúca sa sociálno-ekonomická situácia tu žijúcej čoraz početnejšej rómskej minority, narastajúce negatívne postoje verejnosti vystupňované médiami v súvislosti s prípravou a priebehom monsterprocesu so skupinou rómskych zlodejov a vrahov z Moldavy, ale aj sporadické pokusy o riešenie aspoň čiastkových problémov v zakladaní rómskych tried a škôl, kultúrnych spolkov, Ligy pre kultúrne povznesenie Cigánov v Košiciach

a s tým spojených aktivít sociálno-zdravotných, športových, odborných.³¹ Štúdiu týchto otázok sa nevenovala v historickom výskume takmer žiadna pozornosť a informácie sú len ojedinelé. Pri bádani v archívoch sa iste vynoria ďalšie zaujímavé skutočnosti o živote tohto etnika v predvojnovom období, o ktorých zatiaľ vzhľadom na nedostatočný záujem i stav spracovanosti a prístupnosti fondov nemáme poznatky.

Poznámky

¹ Jurová, A.: História Rómov na Slovensku stále neznáma. (Úvaha o problémoch výskumu.) In: Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied, roč. 1, č. 3, 1998, www.saske.sk/cas/3-98/index.html

² Nečas, C.: Evidence československých Cikánů z let 1922-1927. Český lid 73, 1986, 2, s. 66-71. Nečas, C.: Štatistické výsledky o cigánskej populácii na východnom Slovensku. Historica carpatica, 20, 1989, s. 213-224. Nečas, C.: Českoslovenští Romové v letech 1938-1945. Brno 1994. Nečas, C.: Materiál o Romech na Slovensku z roku 1924. Historická demografie, 22, 1998, s. 169-199.

³ Horváthová, E.: Cigáni na Slovensku. Bratislava 1964.

⁴ Uvádzané signatúry v príspevkoch nesúhlasia vo fonde Krajský úrad a Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska nielen u E. Horváthovej. Pri hľadaní materiálu sa nám zatiaľ podarilo dostať len k neúplnému súpisu z roku 1924, výpisky z ktorého sú zachované aj v osobnej pozostalosti E. Horváthovej v archíve InfoRomy. Slovenský národný archív Bratislava, fond MPS /1919-1927/, kart. č. 727.

⁵ Napr. Kollárová -Švorcová, Z.: K problematike cigánskej otázky na Spiši /1918-1938/. Slovenský národopis, roč. 36, 1988, č. 1, s. 137-146. Kollárová, Z.: K vývoju rómskej society na Spiši do roku 1945. In: Neznámi Rómovia. Bratislava 1992, s. 61-72. Gecelovský, V.: Právne normy týkajúce sa Rómov a ich aplikácia na Gemeri /1918-1938/. In: Neznámi Rómovia. Bratislava 1992, s. 79-90.

⁶ Gecelovský, V.: c. d.

⁷ Pre náš výskum vymedzujeme región východného Slovenska z hľadiska možnosti dlhodobého porovnávania územím, ktoré od vzniku krajského zriadenia 1. januára 1949 tvorili bývalé kraje Košický a Prešovský, po zmene administratívno-územného členenia v roku 1960 Východoslovenský kraj a v súčasnosti opäť kraje Košický a Prešovský. V danom období išlo o všetky okresy začlenené do XX. Košickej župy a o časť okresov XIX. Podtatranskej župy so sídlom v Liptovskom Mikuláši.

⁸ Pozri bližšie Horváthová, E.: c. d.

⁹ Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1993. Gecelovský, V.: c. d.

¹⁰ Nečas, C.: Českoslovenští Romové...c. d. Nečas, C.: Materiál o Romech na Slovensku z roku 1924. C. d. Horváthová, E.: c. d.

¹¹ Nečas, C.: Materiál o Romech na Slovensku z roku 1924. C. d.

¹² Nečas, C.: Evidence československých Cikánů ..., c. d. Nečas, C.: Českoslovenští Romové ... c. d.

¹³ Tamže.

¹⁴ Horváthová, E.: c. d.

¹⁵ Nečas, C.: Českoslovenští Romové...c. d.

¹⁶ Fond Kriminálnej ústredne nebol doteraz sprístupnený bádateľskej verejnosti, nachádza sa v SÚA Praha.

¹⁷ Horváthová, E.: c. d.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ Nečas, C.: Evidence československých Cikánů...c. d. Nečas, C.: Štatistické výsledky o cigánskej populácii...c. d. Nečas, C.: Českoslovenští Romové...c. d.

²⁰ Nečas, C.: Materiál o Romech na Slovensku z roku 1924. C. d.

²¹ Pozri bližšie Kollárová, Z.: c. d.

²² Pozri pozn. 20, 21.

²³ Nečas, C.: Českoslovenští Romové...c. d.

²⁴ Pozri napr. Nečas, C.: Štatistické výsledky o cigánskej populácii...c. d.

²⁵ Ako v pozn. 23,24.

²⁶ Kollárová, Z.: c. d.

²⁷ Nečas, C.: Materiál o Romech na Slovensku...c. d.

²⁸ Tamže.

²⁹ Tamže.

³⁰ Nečas, C.: Štatistické výsledky o cigánskej populácii...c. d.

³¹ Československá ethnografie 3/1956, 1/1957, 2/1957, 3/1957. Horváthová, E.: c. d. Davidová, E.: Bez kolíb a šiatrov. Košice 1965. Predmerský, V.. Rastú nám noví ľudia. Bratislava 1959. Šalamon, P.: Vplyv tlače medzivojnového obdobia na formovanie vzťahu obyvateľov k Cigánom. Slovenský národopis, roč. 36, 1988, č. 1, s. 147-155.